

Problémové sociální situace a události:

nejčastější otázky lidí s duševním onemocněním

Mgr. Alena Fialová
(1. 6. 2007)

Každého člověka provázejí jeho životem různé sociální události, které jsou více či méně radostné, nebo naopak stresující. V tomto textu budu hovořit o událostech, jež lidé s duševním onemocněním často vnímají jako nepříjemné a jež mohou vést ke zvýšení úzkosti a pocitu sociálního vyloučení. Tyto události provází individuální pocit ztráty – ztráty pracovní schopnosti, ztráty výdělečné činnosti, ztráty osobní svobody, ztráty kontaktu se sociální skupinou, v níž se daný člověk až do této doby pohyboval, ztráty možnosti řídit vlastní život apod.

Lidé s dlouhodobým duševním onemocněním (dále v textu klienti) mohou pracovníky, s nimiž jsou v kontaktu, žádat o radu, co mají v těchto situacích dělat, protože se v nich ne vždy vyznají – resp. nevědí, jak je řešit. Některý klient potřebuje velkou míru podpory (situaci provést a „doprovodit“), někomu stačí podat informace nebo krátkodobé poradenství.

Myslím, že duševně nemocní si nejčastěji kladou následující otázky:

- 1. Přijdu o práci, když jsem teď onemocněl?
- 2. Mohu pracovat, když jsem nemocný?
- 3. Dostanu invalidní důchod?
- 4. Mám nárok na nějaké sociální dávky?
- 5. Vezmou mi děti?
- 6. Vezmou mi svéprávnost, a co to znamená?

1. Přijdu o práci, když jsem teď onemocněl?

Duševní onemocnění neznamena okamžitou ztrátu zaměstnání. Nicméně je nutné klienty upozornit, že někteří zaměstnavatelé diskriminují zaměstnance, kteří jsou často či dlouhodobě nemocní, a že se tito zaměstnavatelé snaží najít důvod, proč s nimi pracovní poměr ukončit.

Duševní onemocnění je většinou spojené s pracovní neschopností (spíše dlouhodobou). Pokud duševně nemocný člověk nechce dát zaměstnavateli důvod k ukončení pracovního poměru, je důležité, aby si dával pozor na tyto záležitosti:

- Včas vystavený průkaz pracovní neschopnosti.
- Náležitě odeslané části průkazu pracovní neschopnosti týkající se počátku PN.
- Vystavení a podepsání průkazu pokračování pracovní neschopnosti („lístek na peníze“).
- Včasný nástup do zaměstnání po ukončení pracovní neschopnosti („schopen práce od ...“).
- Včasné odeslání částí průkazu pracovní neschopnosti týkající se ukončení PN.
- Dodržování pracovní doby.
- Dodržování určené náplně práce.
- Dodržování dalších ustanovení Zákoníku práce apod.

Pokud si člověk není jistý, na co má právo a na co ne, je možné se obrátit s dotazem na úřad práce či na některou z agentur podporovaného zaměstnávání (většinou nestátní neziskové organizace).

1.1: Pracovní neschopnost při zaměstnání

Na pracovní neschopnost má nárok člověk, který byl svým praktickým nebo jiným odborným lékařem uznán jako dočasně práce neschopným vzhledem ke zhoršení zdravotního stavu. Lékař musí občanovi pracovní neschopnému vyplnit tzv. „průkaz pracovní neschopného“, který má čtyři části. Na průkazu je přesně popsáno, pro koho jsou dané části určeny a které se vztahují k počátku a které k ukončení pracovní neschopnosti.

Délka trvání pracovní neschopnosti závisí na rychlosti zlepšování se zdravotního stavu pracovní neschopného občana. Toto posuzuje lékař, který pracovní neschopnost vystavil. Pokud délka pracovní neschopnosti přesahuje kalendářní měsíc, vystaví lékař na žádost občana tzv. „potvrzení o trvání pracovní neschopnosti“, které musí jak příslušný lékař, tak občan podepsat – jinak je potvrzení neplatné. Toto potvrzení musí občan doručit svému zaměstnavateli. Toto potvrzení se vystavuje k poslednímu kalendářnímu dni daného měsíce a musí být co nejdříve doručeno zaměstnavateli.

Při ukončení pracovní neschopnosti musí občan na zadní straně podepsat tu část průkazu práce neschopného, kterou odevzdává zaměstnavateli – jinak je neplatná. Zaměstnanec musí nastoupit do zaměstnání od data uvedeného v kolonce „schopen práce od...“ na průkazu práce neschopného.

Pokud je občan hospitalizován v nemocnici nebo léčebně, vyplňuje a posílá zaměstnavateli oznámení o počátku pracovní neschopnosti a také potvrzení o trvání pracovní neschopnosti dané zařízení. Pracovní neschopnost u občanů duševně nemocných propuštěných z hospitalizace v nemocnici nebo léčebně ukončuje praktický lékař nebo (po dohodě) ambulantní psychiatr.

1.2: Pracovní neschopnost po ukončení pracovního poměru, ochranná lhůta

Na pracovní neschopnost a následnou výplatu nemocenského má nárok i občan, který ukončil pracovní poměr. Existuje tzv. ochranná lhůta, která je dlouhá 42 dní. Pokud občan onemocní v této lhůtě, tj. do 42 dnů po ukončení pracovního poměru, má nárok na pracovní neschopnost a výplatu nemocenského z vyměřovacího základu, který se počítá z průměrné mzdy, kterou občan pobíral, když byl zaměstnán.

1.3: Nemocenské jako dávka nemocenského pojištění

S pracovní neschopností je svázána výplata jedné z dávek nemocenského pojištění – tzv. „nemocenské“. Je určeno k náhradě ušlé mzdy za dobu pracovní neschopnosti. Výplatu nemocenského provádí zaměstnavatel na základě řádně vyplněného „průkazu práce neschopného“ a dále „potvrzení o trvání pracovní neschopnosti“.

Výše nemocenského je odvozena od průměrné mzdy a je upravena zvláštním zákonem.

„Nemocenské“ se může vyplácet maximálně jeden kalendářní rok (tzv. podpůrní doba). Lze výjimečně zažádat u příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení oddělení nemocenského pojištění o prodloužení výplaty dávky – prodloužení podpůrní doby. Tato podpůrní doba může být prodloužena o maximálně další jeden rok. Toto prodloužení je povoleno pouze v případě, že existuje reálná šance, že se občan vrátí zpět do práce. O povolení prodloužení výplaty nemocenské dávky po uplynutí řádné podpůrní doby rozhoduje lékařská posudková komise příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení.

U osob s duševním onemocněním se toto prodloužení většinou nepovoluje, protože jde většinou o onemocnění vážné a dlouhodobé a pozitivní výsledky psychosociální rehabilitace nejsou vůbec jasné a předvídatelné.

Je vhodné, aby se žádost o prodloužení výplaty nemocenského podala asi o měsíc dříve, než skončí řádná podpůrní doba, protože pokud lékařská posudková komise proběhne až po ukončení podpůrní doby a nepovolí prodloužení výplaty nemocenského, zůstane občan zcela bez příjmu.

U osob částečně nebo plně invalidních, kteří jsou zaměstnáni, se zkracuje podpůrná doba (tj. doba vyplácení nemocenského) na 84 kalendářních dní v roce.

2. Mohu pracovat, když jsem nemocný?

Člověk, který trpí duševní nemocí (klient), může samozřejmě pracovat, ale má to svá „ale“. Především je potřeba, aby klient konzultoval své přání pracovat v novém zaměstnání či pokračovat v daném zaměstnání se svým ošetřujícím psychiatrem. Je potřeba s ním vyjednat, jakou pracovní zátěž si takový člověk dovolit, je potřeba s ním vyjednat i případnou změnu farmakologické léčby, aby klient nebyl např. po ránu utlumený léky.

Pracovat by neměl člověk, který je v daném čase v pracovní neschopnosti. V rámci léčby může ošetřující lékař povolit či dohodnout pro klienta bezplatnou pracovní rehabilitaci v některém komunitním zařízení nebo v rámci léčby v psychiatrické léčebně či psychiatrického oddělení v nemocnici. Je důležité, aby tato pracovní rehabilitace byla indikována lékařem, a pokud je duševně nemocný člověk doma, je potřeba zaznamenat do průkazu pracovní neschopnosti vycházky.

Pracovat může i duševně nemocný člověk, který je v evidenci uchazečů o zaměstnání na Úřadu práce. Úřad práce, i když vyplácí podporu v nezaměstnanosti, povoluje svým klientům pracovat – brigádně na dohodu o provedení práce či dohodu o provedení činnosti. Pracovní doba nesmí přesáhnout 20 hodin týdně a výdělek nesmí být vyšší než 4000,- Kč hrubého.

Pokud si najde nezaměstnaný člověk práci, čeká ho ve většině případů vstupní lékařská prohlídka. Duševně nemocnému člověku se může stát, že touto vstupní lékařskou prohlídkou tzv. neprojde – závodní lékař může vydat posudek, že nabízená práce není vhodná pro člověka s danou duševní nemocí. Předejít se tomu dá tak, že se klient dohodne se svým ošetřujícím ambulantním psychiatrem a praktickým lékařem na vhodnou práci a vhodnou lékařskou zprávě.

Pracovat může i duševně nemocný člověk, který je v invalidním důchodu.

Pokud má člověk částečný invalidní důchod (ČID), tak by pracovat dokonce měl. Pokud má člověk přiznaný ČID, hradí mu stát povinné zdravotní pojištění, ale sociální pojištění ne. Je tedy nutné, aby tento člověk buď pracoval na částečný úvazek, nebo aby byl alespoň evidován na Úřadu práce.

Duševně nemocný člověk s plným invalidním důchodem (PID) pracovat nemusí, ale může. Zákon nezakazuje plně invalidním lidem pracovat, předpokládá ovšem, že pokud pracovat budou, tak vzhledem ke svému zdravotnímu stavu bude pracovní úvazek zkrácený nebo že budou pracovat v chráněných podmínkách (chráněné dílny, pracovní rehabilitace apod.).

Pokud duševně nemocný člověk přijde o práci, má nárok na zaevidování se na Úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a má nárok na podporu v nezaměstnanosti. Tento nárok mají i lidé plně či částečně invalidní, kteří ukončili pracovní poměr (ať už sami či ze strany zaměstnavatele). Více informací poskytnou příslušné Úřady práce.

3. Dostanu invalidní důchod?

Existují dva typy invalidního důchodu – plný a částečný. Plný důchod se pak ještě dělí na dva typy. Částečný důchod je přiznáván člověku, kterému z důvodu dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu poklesla schopnost soustavné výdělečné činnosti o 33%. Plný invalidní důchod byl přiznán člověku, kterému poklesla schopnost soustavné výdělečné činnosti o 66% (první typ) nebo je pro své zdravotní postižení schopen výdělečné činnosti pouze za mimořádných podmínek (druhý typ).

3.1: Proces přiznání invalidního důchodu

Proces je zahájen na základě žádosti, kterou musí člověk žádající o invaliditu podepsat. O invalidní důchod nelze tedy žádat bez souhlasu daného člověka.

O invalidní důchod se žádá po uplynutí podpůrní doby pro pracovní neschopnost. Lze zažádat i dříve, pokud lékař (v případě dlouhodobě duševně nemocných lidí to je většinou psychiatr) zjistí, že po zhruba půl roce pracovní neschopnosti nelze čekat výraznou změnu stavu a že snížení schopnosti výdělečné činnosti daného pacienta je trvalého rázu.

O invalidní důchod se žádá písemně, a to vyplněním příslušného formuláře určeného Českou správou sociálního zabezpečení. U osob, které jsou zaměstnány u tzv. velkých organizací, vyplňuje tento formulář zaměstnavatel – resp. účetní nebo personální oddělení. Pokud je občan žádající o invalidní důchod bez zaměstnání nebo je evidovaný na úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání, nebo pokud je zaměstnán u tzv. malé organizace nebo člověk samostatně výdělečně činný, vyplní mu žádost pracovník/ce důchodového oddělení příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení (dle místa trvalého bydliště občana). K vyplnění formuláře na Okresní správě sociálního zabezpečení musí občan předložit:

- občanský průkaz;
- rodné listy dětí (pokud je člověk má);
- doklady o zaměstnání (zápočtové listy nebo alespoň pracovní smlouvy);
- vojenskou knížku (pokud občan absolvoval základní nebo náhradní vojenskou službu);
- potvrzení o všech evidencích na Úřadě práce (pokud byl někdy evidován jako uchazeč o zaměstnání);
- potvrzení o dobách, které jsou započítávány do doby sociálního pojištění (mateřská dovolená, ošetřování blízké osoby, pobírání sociálních dávek);
- potvrzení o soustavné přípravě na budoucí povolání – tj. vysvědčení z výše uvedených škol o školní docházce (u občanů, kteří mohou tuto dobu zahrnout do potřebné doby sociálního pojištění – viz kapitola 3.2).

Obecně platí, že čím více dokladů se podaří shromáždit, tím lépe. Je potřeba, aby občan doložil, že má splněnou minimální potřebnou dobu sociálního pojištění za posledních 10 let. Pokud se občanovi nepodaří tuto dobu doložit, nebude mít nárok na výplatu důchodu.

Po té, co občan vyplní žádost a odevzdá ji na důchodové oddělení místně příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení, musí čekat, než mu z Lékařské posudkové služby (LPS) (okresní pobočka), která sídlí na téže Okresní správě, pošlou (většinou doporučeně) tzv. „Formulář T400“, který musí odnést svému praktickému lékaři a dle jeho pokynů pak absolvovat všechna potřebná lékařská vyšetření. Formulář T400 by měl vyplňovat praktický lékař. U lidí duševně nemocných, kteří navštěvují psychiatrickou ambulanci a u kterých je předpoklad, že invalidní důchod dostanou na psychiatrickou diagnózu, si někdy tento úkol praktický lékař a ambulantní psychiatr prohodí nebo každý vyplní svou část.

Je důležité, aby ve formuláři byl zaznamenán počet hospitalizací, doba, kdy psychické potíže klienta počaly, vývoj těchto potíží, projevy nemoci a také výhled do budoucna. Především musí lékař (jak praktik, tak psychiatr) zaznamenat, zda přiznání důchodu podporuje, nebo ne. Pokud je daný člověk klientem některého komunitního zařízení pro lidi dlouhodobě duševně nemocné, může i toto zařízení připojit posudek. Pro dobrou budoucí spolupráci s klientem je potřeba, aby komunitní zařízení sdělilo klientovi, co do posudku píše, protože tento posudek bude s největší pravděpodobností u komise čten (alespoň jeho částí).

Spolu s formulářem T400 pošle Lékařská posudková služba také sdělení, do kdy se jí má vyplněná dokumentace vrátit. Většinou dávají lhůtu 3 týdny. Je potřeba, aby daný termín byl dodržen. Pokud přece jen dojde ke zpoždění, obešle LPS občana žádajícího o invalidní důchod znova a lhůtu prodlouží o další tři týdny. Je povinností lékařů, aby tuto lhůtu dodrželi.

Po té, co lékařská posudková služba obdrží nazpět vyplněný formulář T400 a všechny posudky, předvolá si daného občana před komisi – zhruba do měsíce. Lékařská posudková komise se skládá z posudkového lékaře a tajemníka/ce, který/á zapisuje průběh a výsledek jednání. Občan, který jde před lékařskou posudkovou komisi, musí s sebou mít:

- platný občanský průkaz nebo náhradní hlášení, vydávané při ztrátě nebo ukončení platnosti občanského průkazu;
- doklad o pracovní neschopnosti (průkaz práce neschopného), pokud je v pracovní neschopnosti;
- oznámení o pozvání ke komisi, jejíž jednání končí tím, že lékař rozhodne, zda občan je, či není invalidní.

Samotná posudková komise je záležitost trvající asi 15 minut. O výsledku jednání komise je vydáno rozhodnutí. Ke komisi může občana doprovodit jiný občan (např. rodinný příslušník, známý, právník nebo sociální či jiný pracovník komunitního či zdravotního zařízení). Posudkový lékař nesmí tento doprovod zamítnout, pokud si ho občan předvolaný ke komisi výslovně přeje.

Posudkový lékař, ačkoli je vázán zákonnými předpisy a určenými tabulkami, má postupovat přísně individuálně a řádně prozkoumat na základě lékařské dokumentace a vlastního pozorování zdravotní stav občana. K posudku může svou výpověď přispět i doprovod.

3.2: Přiznání invalidity versus nárok na výplatu invalidního důchodu

Přiznání invalidity se řídí zdravotním stavem občana, resp. mírou poklesu schopnosti soustavné výdělečné činnosti. Míru invalidity posuzuje a přiznává lékařská posudková komise místně příslušné LPS (tj. dle trvalého bydliště občana).

O výplatě důchodu rozhoduje Česká správa sociálního zabezpečení se sídlem v Praze. Přiznání výplaty důchodu se odvozuje od potřebné doby důchodového pojištění, které občan před vznikem invalidity odváděl na společný účet důchodového pojištění. Tato potřebná doba se odvozuje od věku občana, který si žádá o výplatu invalidního důchodu. Zákonem určená doba je stejná jak pro plný, tak pro částečný invalidní důchod.

Potřebná doba pojištění pro nárok na výplatu důchodu činí u pojištěnce ve věku:

- a) do 20 let méně než jeden rok,
- b) od 20 let do 22 let jeden rok,
- c) od 22 let do 24 let dva roky,
- d) od 24 let do 26 let tři roky,
- e) od 26 let do 28 let čtyři roky,
- f) nad 28 let pět roků.

Potřebná doba pojištění se zjišťuje za posledních 10 let. Do potřebné doby pojištění se započítává i doba soustavné přípravy na budoucí povolání (tj. střední odborná učiliště, střední školy, vysoké školy, vyšší odborné školy).

Pokud nemá občan splněnou potřebnou dobu pojištění, je sice uznán lékařskou posudkovou komisí za plně či částečně invalidního, ale není mu vyplácen důchod. Z toho plyne, že stát za něho hradí náklady na zdravotní (u obou typů invalidity) a sociální pojištění (pouze u plně invalidních občanů), ale příjem si takový občan musí zajistit buď pomocí výdělečné činnosti, nebo pomocí sociálních dávek a dávek podpory v nezaměstnanosti.

3.3: Odvolání proti rozhodnutí lékařské posudkové komise

Proti rozhodnutí posudkové komise se lze odvolat v zákonem dané lhůtě k vyššímu nadřízenému orgánu, což je v tomto případě Lékařská posudková služba České správy sociálního zabezpečení. Rozhodnutí vyššího orgánu je pro nižší orgán závazné. Lékařská posudková komise České správy sociálního zabezpečení buď potvrdí staré rozhodnutí, nebo vydá rozhodnutí nové.

Má to ale háček: některé LPS nevydávají písemné oznámení o svém rozhodnutí, hlavně v případě, že je člověk posuzován v nepřítomnosti. Pak duševně nemocnému klientovi přijde domů až rozhodnutí z České správy sociálního zabezpečení o tom, zda mu byl důchod přiznán a v jaké výši, či nikoli. Pokud člověk s tímto rozhodnutím nesouhlasí (typ přiznaného důchodu, výše důchodu, nepřiznání výplaty důchodu apod.), musí se proti tomuto rozhodnutí podat „žaloba“. Formulář této žaloby poskytnou pracovnice důchodového oddělení OSSZ (Okresní správy sociálního zabezpečení).

3.4: Změna typu invalidního důchodu

(typy invalidního důchodu – viz počátek kapitoly 3)

O změnu typu invalidního důchodu si musí člověk zažádat sám. Pokud jde o změnu typu plného invalidního důchodu (z jednoho typu na druhý), stačí podat písemnou žádost formulovanou obvyklým způsobem na Lékařskou posudkovou službu, sídlící na místě příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení (dle místa trvalého bydliště občana).

O změnu z částečného na plný invalidní důchod si také musí občan zažádat sám. Musí ale vyplnit příslušný formulář určený Českou správou sociálního zabezpečení. Pokud se jedná o občana, který je zaměstnán u tzv. velké organizace (organizace mající více než 25 zaměstnanců), vyplňuje tento formulář sama organizace (většinou příslušné účetní nebo personální oddělení). Pokud se jedná o osoby samostatně výdělečně činné, nezaměstnané nebo pracující v malých organizacích (tj. organizacích, které zaměstnávají méně než 25 zaměstnanců), vyplní tento formulář pracovník/ce důchodového oddělení místně příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení.

Po podání žádosti je občan předvolán k lékařské posudkové komisi (viz výše).

3.5: Způsob výplaty invalidního důchodu

Invalidní důchod je vyplácen v korunách Českou správou sociálního zabezpečení. Důchod je dle přání občana vyplácen buď Českou poštou dle adresy trvalého bydliště, nebo na bankovní účet. Způsob výplaty lze během doby vyplácení důchodu libovolně měnit, vždy je ale potřeba podat přes Okresní správu sociálního zabezpečení žádost o změnu výplaty důchodu. Pokud se výplata mění z České pošty na banku, je potřeba vyplnit příslušný formulář jak na České poště, tak v dané bance, a podat žádost přes důchodové oddělení Okresní správy sociálního zabezpečení. Občan, který o tuto změnu žádá musí počítat s tím, že Česká správa sociálního zabezpečení má na převod výplaty důchodu lhůtu zhruba 2 měsíce.

Pokud je občan hospitalizován déle jak jeden měsíc (což bývá případ právě lidí s dlouhodobým těžkým duševním onemocněním) a výplata důchodu jde přes Českou poštu, musí sociální pracovníce příslušného zařízení podat na poštu žádost o změnu adresy výplaty invalidního důchodu na adresu zařízení, kde je občan hospitalizován. V tomto případě se většinou výplata důchodu o několik dní posune.

3.6: Zpoždění či pozastavení výplaty důchodu

Výplata důchodu může být zpožděna z několika důvodů. Informaci o tom, co je potřeba udělat, aby byla výplata důchodu obnovena, podává Česká správa sociálního zabezpečení na svých informačních telefonních číslech. Stačí uvést jméno a rodné číslo člověka, kterému byla výplata důchodu zpožděna. Po splnění stanovených podmínek bývá výplata důchodu automaticky obnovena.

Výplata důchodu bývá ve většině případů pouze pozastavena, takže ve chvíli, kdy občan splní všechny potřebné povinnosti, je mu s obnovou výplaty důchodu také jednorázově vrácena částka, která nebyla vyplacena.

Výplata důchodu je zastavena pouze v tom případě, kdy byla občanovi odejmuta invalidita a byl lékařskou posudkovou komisí uznán schopným plné výdělečné činnosti.

Možné důvody zpoždění výplaty důchodu:

- Občan plně invalidní zapomněl na poště nahlásit ukončení hospitalizace a zažádat o obnovení výplaty důchodu na příslušnou pobočku České pošty (v případě, že je mu důchod vyplácen na adresu) – měla by to být povinnost nemocnic, ale je lepší si to raději osobně zkontrolovat.
- Občan nereagoval na výzvy lékařské posudkové služby příslušné Okresní správy sociálního zabezpečení k vyřízení lékařských posudků a dostavení se k lékařské posudkové komisi k přezkoumání invalidity.
- Může se stát, že je občanovi pozastavena výplata důchodu, pokud se včas lékařské posudkové službě nevrátí vyplněný formulář T400 pro kontrolu invalidity (viz kapitola 3.1).
- Občan se přestěhoval a nenahlásil na Českou správu sociálního zabezpečení změnu trvalého bydliště a nezažádal o změnu adresy pro výplatu důchodu (opět jen u lidí, kteří si nechávají důchod vyplácet pobočkou České pošty).

3.7: Srážky z důchodu

Vyplácený důchod může být duševně nemocnému člověku snížen o tzv. exekuce. Pokud daný člověk někde dluží (za půjčku, výživné na děti, výživné na rozvedeného manžela, dluh na nájmu, dluh na platbách za plyn elektřinu, telefon apod.) a daný dluh dlouhodobě nesplácí, přistupuje soud k tzv. exekuci (rozsudek vydaný platebním rozkazem), kdy je dlužícímu člověku strhávána částka na splátku dluhu ještě před tím, než je mu důchod z České zprávy sociálního zabezpečení v Praze (ČSSZ) vyplacen. Důchod může být člověku pokrácen až do výše životního minima, které k 1. 1. 2007 činí pro jednotlivce žijícího osaměle 3126,- Kč. Člověk, kterému byl takto pokrácen důchod, si může zažádat o dávky státní sociální podpory a o dávky v hmotné nouzi (viz další text).

4. Mám nárok na nějaké sociální dávky? Mám málo peněz / nemám žádné peníze.

Tato otázka je hodně široká a odpověď je ovlivněna tím, v jaké sociální situaci se daný duševně nemocný člověk právě nachází. Pokusila jsem se některé sociální situace vypsát.

4.1: Duševně nemocný člověk je hospitalizován, nemá přiznanou výplatu invalidního důchodu, nepobírá nemocenské, je zcela bez příjmu.

Takový člověk má jen omezenou možnost získat nějaké peníze. Pokud mu peníze nedají či nepůjčí známí nebo rodina, může zkusit zažádat o sociální dávky v hmotné nouzi. Žádá se u obecního úřadu obce či města s tzv. rozšířenou působností (obce III. typu), poblíž kterého má pacient trvalé bydliště.

Tyto dávky však nejsou nárokové, tj. obecní úřad je poskytnout nemusí.

Pokud pacient něco dostane, jedná se většinou o jednorázovou dávku zhruba ve výši 500,- Kč. Je určena k pořízení nezbytných věcí (např. hygienických potřeb) na počátku hospitalizace.

4.2: Duševně nemocný klient nemá přiznan invalidní důchod, nejsou mu vypláceny dávky nemocenského pojištění a ani není zaměstnán – klient je zcela bez příjmu.

Takového klienta je potřeba motivovat k žádosti o invalidní důchod nebo, pokud invalidizaci odmítá, ho motivovat ke vstupu na úřad práce a zaevidování se jako uchazeč o zaměstnání.

Jako uchazeč o zaměstnání má nárok (pokud splní podmínky – informace lze získat na úřadu práce) na výplatu „podpory v nezaměstnanosti“. Výše této dávky se odvozuje od průměrné mzdy, kterou klient pobíral v minulém zaměstnání: první 3 měsíce pobírá 50 % průměrné

mzdy, druhé 3 měsíce 45 % průměrné mzdy (nejvýše však do 11 300,- Kč), pak výplata dávky končí. Pokud klient nepracoval, a přesto má nárok na výplatu hmotného zabezpečení v nezaměstnanosti, jsou brány jako vyměřovací základ částky životního minima určené k zajištění výživy a dalších osobních potřeb.

I když klient nesplnil nárok na výplatu hmotného zabezpečení, může být v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání.

Být v této evidenci úřadu práce je podmínkou pro výplatu dávek v hmotné nouzi odvozených ze zákona č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi – „příspěvek na živobytí“ a „doplatek na bydlení“.

Výše těchto dávek se určuje individuálně podle současných finančních příjmů daného člověka a také podle toho, kolik lidí s ním žije společně v domácnosti a jaké jsou finanční příjmy těchto společně posuzovaných osob. Výpočet je hodně složitý, doporučuji se obrátit s dotazem na sociální odbor příslušného obecního úřadu s rozšířenou působností.

Výplata těchto dávek není podmíněna jen evidencí na úřadu práce (nebo zaměstnáním s nízkou výplatou nebo čerpáním rodičovské dovolené nebo péčí o blízkou osobu apod.), ale také tím, že si daný člověk zažádá nejdříve o dávky státní sociální podpory, které vyplácí místně příslušný úřad práce – a to o všechny dávky, na něž má nárok. Např.: přídavek na dítě, příspěvek na bydlení, porodné, dávky pěstounské péče apod. Informace lze získat na odděleních státní sociální podpory (SSP) na příslušných úřadech práce.

4.3: Duševně nemocný člověk odmítá invalidizaci a odmítá evidenci na úřadu práce apod.

Pokud duševně nemocný člověk odmítá invalidizaci (nebo k ní ještě nedošlo, protože to je dlouhý proces) a nechce se zaevidovat na úřad práce (nebo na to nemá v daném období nárok – třeba proto, že byl sankčně z ÚP vyřazen), pak mu nastává poměrně velký problém. Takový člověk má teoreticky nárok na dávky v hmotné nouzi zhruba ve výši 2000,- Kč, je ale otázka, zda bude ochotný podstoupit úřední „mašinerii“ a alespoň o tuto dávku si zažádat. Tato dávka však není nároková a příslušné obecní úřady ji dost nerady vyplácejí. Je tedy potřeba připojit k žádosti dostatečné argumenty – ale je to dost obtížné. Magistráty většinou argumentují tím, že pokud člověk nemůže jít do práce, má si zažádat o invalidní důchod, a dost těžko se jim vysvětluje, že přesvědčit o této potřebě klienta dlouhodobě duševně nemocného je často dlouhodobá práce.

Je potřeba zvážit, zda takový duševně nemocný člověk si skutečně uvědomuje důsledky svého jednání a zda se tímto neohrožuje na zdraví. Je dobré to konzultovat s ošetřujícím ambulantním psychiatrem, popř. pokud je daný člověk hospitalizovaný, s ošetřujícím lékařem na psychiatrickém oddělení.

Krajním řešením je pak u daného člověka omezení či úplné zbavení způsobilosti k právním úkonům – alespoň na přechodnou dobu.

4.4: Duševně nemocný klient má špatně placenou práci, jeho příjem je pod hranicí životního minima.

Pokud klient pracuje a není invalidizovaný a jeho příjem nedosahuje částku životního minima, může si zažádat o dávky v hmotné nouzi (viz 4.2).

Před těmito dávkami se ale řadí všechny ostatní dávky a příjmy: příspěvek na bydlení, další dávky státní sociální podpory a sociální péče na nezletilé děti, příjmy společně posuzovaných osob. Pokud součet příjmu společně posuzovaných osob (většinou osob žijících ve společné domácnosti) a dalších dávek nemocenského a důchodového pojištění, státní sociální podpory a sociální péče převyšuje životní minimum dané domácnosti, nemá klient na dorovnání do životního minima nárok a jediným východiskem je najít si lépe placenou práci.

4.5: Duševně nemocnému klientovi je vyplácen nízký invalidní důchod (plný nebo částečný).

Tento případ je totožný s předchozí kapitolou. Jen s tím rozdílem, že klient si nehledá lépe placenou práci, ale jakoukoli práci, kterou by si mohl zvýšit příjem.

4.6: Duševně nemocný klient byl uznán plně nebo částečně invalidní bez nároku na výplatu důchodu.

Nárok na výplatu důchodu nemá člověk, který nemá odpracovaný patřičný počet let (viz 3.2). Takový klient se ocitl v situaci, která se dá nazvat jako sociální past. Vyššího příjmu, než je životní minimum, dosáhne jen tím, že si najde práci – je ale otázka, zda mu to jeho zdravotní stav dovolí.

Tito lidé si musí zažádat o všechny dávky státní sociální podpory, na které mají nárok, a o další možné dávky (dávky nemocenského pojištění, podpora v nezaměstnanosti, dávky spojené s péčí o blízkou osobu či dávky spojené s péčí o nezletilé děti) – poradenství poskytnou sociální pracovníci z oddělení sociální péče příslušných obecních úřadů. Pokud ani potom nedosahuje jejich příjem výše životního minima, mohou si zažádat ještě o dávky v hmotné nouzi – příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení. Výše tohoto příspěvku se odvozuje od výše příjmu dané osoby a výše příjmu společně posuzovaných osob, které s ním žijí ve společné domácnosti.

Může se stát, že občany, kteří byli uznáni plně invalidní, ale nemají nárok na výplatu důchodu, nechťejí úředníci a sociální pracovníci rozhodující o přiznání a výplatě dávky považovat za sociálně potřebné. Je potřeba v žádosti zdůraznit, že klient je opravdu nemocný a že skutečnost, že nemá napracované roky, je důsledkem rozvoje duševní choroby. Tento fakt je třeba doložit lékařským potvrzením ambulantního psychiatra nebo praktického lékaře.

5. Vezmou mi děti?

Pokud člověk trpí duševní nemocí, neznamená to apriori, že mu odeberou děti, které má v péči. Záleží na tom, jak je daná osoba schopna se o děti starat a zajistit jim jejich potřeby. Pokud duševně nemocný člověk přestane zvládat péči o děti, snaží se sociální pracovníci z OSPOD (oddělení sociálně právní ochrany dětí OSPOD, které sídlí v tzv. obcích s rozšířenou působností – bývalá okresní města) pomoci danému člověku péči o děti opět zvládat; odebrání dětí z péče je až poslední možnost, jak situaci řešit.

V případě, že je nutné duševně nemocného člověka, který má v péči nezletilé dítě, hospitalizovat ve zdravotnickém zařízení, je potřeba s ním či s pracovníky OSPOD vyjednat umístění dítěte. Pokud není možnost dát ho k příbuzným, existuje mimo dětských domovů a kojeneckých ústavů i možnost umístit dítě do tzv. Klokánku, což je azylové zařízení pro děti, které zřizuje organizace Fond ohrožených dětí (FOD). Dítě je většinou vráceno rodiči ve chvíli, kdy se hospitalizace ukončí a je naděje, že duševně nemocný člověk péči o dítě zvládne. Vše je potřeba domlouvat s pracovníky OSPOD.

Je potřeba zmínit, že je povinností zdravotnických zařízení, škol, dalších zařízení i běžného obyvatelstva oznámit podezření na zanedbání péče o děti či podezření na týrání dětí policii či pracovníkům OSPOD. Tato oznamovací povinnost se týká i pracovníků v komunitních službách pro duševně nemocné.

6. Vezmou mi svéprávnost, a co to znamená?

6.1: Nejprve vysvětlím některé pojmy:

Svéprávnost je starší pojem, dnes se používá termín „způsobilost k právním úkonům“. Omezit nebo zbavit fyzickou osobu způsobilosti k právním úkonům lze pouze z rozhodnutí soudu. Je tedy na rozhodnutí soudu, který k tomu využívá znalecké posudky.

Způsobilost fyzické osoby mít práva a povinnosti znamená, že fyzická osoba je subjektem práva. Způsobilost mít práva a povinnosti vzniká narozením, je pro všechny rovná a nemůže být omezena.

Způsobilost k právním úkonům (dříve označováno jako svéprávnost) je způsobilost fyzické osoby vlastními právními úkony nabývat práv a brát na sebe povinnosti. V plném rozsahu vzniká způsobilost k právním úkonům zletilostí, tj. dovršením osmnáctého roku věku. Úplnou způsobilostí k právním úkonům je třeba rozumět možnost vlastním jednáním provádět všechny právní úkony.

6.2: A teď konkrétně:

Soud může zbavit fyzickou osobu způsobilosti k právním úkonům, jestliže tato osoba není schopna činit právní úkony vůbec, a to pro duševní poruchu, která není jen přechodná. Omezit způsobilost k právním úkonům může soud fyzickou osobu, pokud není schopna činit pouze některé právní úkony, a to pro duševní poruchu, která není jen přechodná. V rozhodnutí soudu jsou vždy stanoveny úkony, které dotyčná osoba nesmí vykonávat. Jde-li o negativní vymezení, je oprávněna provádět všechny ostatní právní úkony.

Pro osobu, která byla zbavena způsobilosti k právním úkonům, to má za důsledek, že nesmí provádět vůbec žádný právní úkon (pokud se bere výklad zákona doslova). To znamená, že taková osoba nesmí uzavírat např. žádné kupní smlouvy – tj. ani si koupit v trafikce noviny nebo cigarety. Také to pro danou osobu znamená, že je jí odebrán občanský průkaz, a pokud opatrovník uzná za vhodné, nechá opatrovanému vystavit nový doklad totožnosti, kde je na zadní straně zaznamenáno, že byl zbaven způsobilosti k právním úkonům. Vystavení takového občanského průkazu, ale není povinností.

Pro osobu, která byla omezena ve způsobilosti k právním úkonům, to znamená, že nesmí provádět soudem určené právní úkony. Např. to může mít tuto formu: pan X může přebírat vlastní důchod a další finanční příjmy, ale nesmí uzavírat kupní smlouvy na částky vyšší než 2000,- Kč; k uzavření takové kupní smlouvy potřebuje souhlas opatrovníka. Nebo: paní Y nesmí přebírat vlastní důchod ani další finanční příjmy a může nakládat s částkou do výše 250,- Kč. Osoba omezená ve způsobilosti k právním úkonům musí mít vystaven občanský průkaz, v němž je na zadní straně poznámka o omezení způsobilosti k právním úkonům a také úkony, které nesmí klient provádět.

Další text se týká soudního řízení, povinnosti opatrovníků apod.:

6.3: Soudní řízení, kolizní opatrovník

(Poznámka: Celý text je převzat z článku: RIPOVÁ, LUCIE. Řízení o způsobilosti k právním úkonům. Esprit – zpravodaj České asociace pro psychické zdraví, 2000, roč. 4, č. 1 - 2, s. 6. ISSN 1214-2123.)

Řízení se zahajuje na návrh na zahájení řízení o způsobilosti k právním úkonům. Návrh na zahájení řízení může podat i zdravotnické zařízení, které je v takovém případě účastníkem řízení, i když nemá právní subjektivitu. Soud může zahájit řízení i bez návrhu, jakmile se dozví, že v jeho obvodě je osoba, u které je důvodné podezření z duševní poruchy nebo z nadměrného požívání alkoholu nebo omamných látek a jedů.

Aby se předešlo bezdůvodným, resp. šikanózním návrhům, stanoví zákon, že nepodal-li návrh na zahájení řízení státní orgán nebo zdravotnické zařízení, může soud uložit navrhovateli, aby do vyměřené lhůty předložil lékařské vysvědčení o duševním stavu vyšetřovaného. Není-li v této lhůtě lékařské vysvědčení předloženo, soud řízení zastaví usnesením, proti kterému je přípustné odvolání. Ten, kdo podá zjevně bezdůvodný návrh na zbavení či omezení

způsobilosti k právním úkonům, je povinen nahradit újmu, které vyšetřovanému, jeho zástupci a státu řízením vznikly.

Účastníci řízení o způsobilosti k právním úkonům jsou ti, o jejichž právech nebo povinnostech má být v řízení jednáno, popř. jejichž práva mohou být v této věci dotčena, navrhovatel, včetně zdravotního zařízení, které podalo návrh na zahájení řízení. Do zahájeného řízení může vstoupit i státní zástupce. Tomu, o jehož způsobilost k právním úkonům jde, ustanoví předseda senátu opatrovníka pro řízení. Ustanovení procesního opatrovníka je obligatorní, vyplývá ze zákona.

Výslech osoby, o jejíž způsobilost jde, je třeba provést vždy osobně. Může se však stát, že vzhledem k povaze choroby by výslech účastníka nebyl možný, nebo by byl pro zdraví nemocného škodlivý. Na tyto případy se vztahuje zákonné ustanovení, které dovoluje, aby se od výslechu upustilo, nelze-li výslech provést vůbec nebo bez újmy pro zdravotní stav vyšetřovaného. O zdravotním stavu vyšetřovaného účastníka vyslechne soud vždy znalce. Na návrh znalce může soud nařídit, aby vyšetřovaný byl po dobu nejdéle tři měsíců vyšetřován ve zdravotnickém zařízení, je-li to nezbytně nutné k vyšetření jeho zdravotního stavu.

Pro soudní řízení je osobě, o jejíž způsobilosti k právním úkonům se jedná, ustanoven kolizní opatrovník (opatrovník pro řízení).

Rozsudek, kterým není vyslovena nezpůsobilost osoby k právním úkonům a ani nedošlo k jejímu omezení, se doručuje jen účastníkům a opatrovníkovi. Soud může rozhodnout, že upustí od doručení rozhodnutí o způsobilosti k právním úkonům, jestliže doručení by na adresáta mohlo pro jeho duševní poruchu působit nepříznivě nebo jestliže adresát není s to význam rozhodnutí pochopit.

Náklady na řízení hradí stát.

6.4: Opatrovník – jeho práva a povinnost

(Text je celý převzat z článku: RIPOVÁ, LUCIE. Řízení o způsobilosti k právním úkonům. Esprit – zpravodaj České asociace pro psychické zdraví, 2000, roč. 4, č. 3, s. 4. ISSN 1214-2123.)

Funkce opatrovníka je funkce čestná, tedy bezplatná, odpovědná; je s ní spojená řada povinností a nad jejím výkonem dohlíží soud.

Opatrovník musí se svým jmenováním souhlasit. Pokud s ustanoveným opatrovníkem nesouhlasí osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům byla omezena nebo úplně zbavena, může podat k soudu návrh na změnu.

Opatrovníkovým nadřízeným je soud. Pokud má opatrovaná osoba majetek musí 1x ročně opatrovník předkládat soudu vyúčtování a informovat opatrovaného o stavu majetku. Povinnosti informovat opatrovaného lze nařídit opatrovníkovi i soudně.

Opatrovník může rozhodovat pouze v právních úkonech, které jsou součástí omezení způsobilosti. Pro funkci opatrovníka je většinou oslovována osoba z příbuzenstva, z nejbližší rodiny. Pokud se taková osoba nenajde, ustanoví soud opatrovníkem orgán místní správy, popřípadě jeho zařízení, je-li oprávněno vystupovat svým jménem. Činnost spojenou s opatrovnictvím vykonává orgán prostřednictvím svých pracovníků.

6.4.a: Změna opatrovníka

Děje se na základě soudního nařízení.

Žádat o změnu opatrovníka může kdokoli, pokud zjistí, že opatrovník neplní své povinnosti, nebo že dokonce poškozuje osobu, kterou má v opatrovnictví. Návrh může podat i soud nebo i sám opatrovaný.

6.5: Řízení o návratu způsobilosti k právním úkonům

Návrh na zahájení řízení o vrácení způsobilosti k právním úkonům může podat i sama osoba zbavená či omezená ve způsobilosti k právním úkonům. Řízení probíhá obdobně jako řízení o způsobilosti k právním úkonům (viz kapitola 6.3) a probíhá u soudu prvního stupně.

Ze zákona je nutné předložit znalecký posudek, který se skládá z výpisu z dokumentace a pohovoru s klientem. Měl by být zaměřen na intenzitu vlivu duševní poruchy na volní stránku posuzované osoby. Znalecký posudek vypracovává soudní znalec, kterého určí soud. Ten, kdo podával návrh, se může proti rozhodnutí soudu o ustanovení soudního znalce odvolat. U soudu bývá tázán také opatrovník.

Náklady řízení hradí stát.

Jak mohou pomoci pracovníci komunitních služeb klientům, kteří se ocitli v těchto situacích

Nebudu v této kapitole znovu vypisovat jednotlivé pracovní postupy při vyřizování výše zmíněných záležitostí – jsou popsány v textu předchozích kapitol. Zde bych ráda zmínila několik „maličkostí“, které mohou pracovníkovi ulehčit a zkvalitnit práci s klienty.

Vyplácí se, když pracovník pečlivě sbírá všechny informace, snaží se zmapovat problém komplexně a mapování věnuje velkou část své pracovní činnosti. Je potřeba zjišťovat, jak se k dané situaci staví klient, co je jeho přáním a co rozhodně nechce. Vedle toho musí ale pracovník mapovat i plány, přání a potřeby rodinných příslušníků a blízkých lidí klienta – i kdyby s řešením problému souvisely jen okrajově. Dále je potřeba zjišťovat možnosti a limity úřadů a zařízení poskytující sociální a další služby, které také mohou s daným problémem souviset.

Vyplácí se, pokud si pracovník informace ověřuje osobně či telefonicky u místně a věcně příslušných úřadů a zařízení, než je bude předávat klientovi. Vyhne se tak zbytečným komplikacím.

Rozhodně se vyplácí při řešení problémových sociálních situací klienta, když má pracovník na úřadech a v příslušných zařízeních své známé či spřízněné pracovníky a úředníky, kteří pomohou řešit i nestandardní situace a problémy. Je úkolem case managerů tyto kontakty vědomě utvářet, prohlubovat a udržovat, i když je zrovna daný úřad pracovník nepotřebuje. Dobré kontakty a dobré vztahy s úřady a zařízeními jsou vždycky užitečné.

Vyplácí se, když je pracovník při jednání s úřady a zařízeními asertivní a nenechá se odbýt. Pro navázání dobrých vztahů je možné nabídnout nějakou konkrétní pomoc – i úředníci někdy mají ve svém okolí člověka (klienta) s duševním onemocněním, s nímž si tzv. „nevědí rady“. V takovém případě může pracovník poskytnout krátké poradenství či doporučit nějaké zařízení či službu.

A v neposlední řadě se vyplácí, když pracovník dodržuje následující pravidlo: „Je možné jít na cestě řešení problému za klientem, vedle klienta, ale nikdy by pracovník neměl klienta na této cestě táhnout za sebou.“ Jinak řečeno – pracovník by neměl klienta do ničeho příliš asertivně nutit a neměl by dělat všechnu „práci“ za něj. Pracovník by měl nechat klientovi prostor, aby se mohl sám rozhodnout a aby se v řešení problému také sám angažoval, byť se tím výsledek o něco málo zpozdí.

Je potřeba dávat klientovi co nejvíce kompetencí a samostatnosti při řešení daného problému. Každá práce s klientem by měl být nácvik (či k tomu alespoň směřovat) samostatného fungování.

Konkrétně lze klientovi nabídnout:

- Pomoc s mapováním problému.
- Komplexní sociální poradenství.
- Emoční podpora při řešení problému.

- Doprovod při jednání na úřadech a v zařízeních.
- Pomoc s případnou administrativou.
- Pomoc a podpora při vyjednávání s rodinou a blízkými lidmi klienta.

Pokud má pracovník dojem, že klient svým postojem ohrožuje zdárné řešení problému, nebo je pracovník okolnostmi nucen nesplnit klientovi jeho přání, je potřeba to klientovi říct a upozornit ho na rizika, které plynou z jeho postoje. Myslím, že pokud pracovník cítí, že není schopný se s klientem dohodnout, má právo od spolupráce s ním odstoupit či ji pozastavit.